

І. Б. Лапцёнак,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў

ВЫВУЧЭННЕ І ПАПУЛЯРЫЗАЦЫЯ НЕМАТЭРЫЯЛЬнай КУЛЬТУРнай СПАДЧЫНЫ ў ДЗЕЙНАСЦІ ПАЭТА-ПЕРАКЛАДЧЫКА ЯЗЭПА СЕМЯЖОНА

Нематэрыяльная культурная спадчына з'яўляецца значным ідэнтыфікацыйным фактарам у развіцці грамадства, асновай культурнай разнастайнасці, духоўнасці народа. Пытанні яе захавання звязаны як з дзейнасцю грамадскіх супольнасцей, арганізацый культуры, так і навуковых, культурных дзеячаў, іншых зацікаўленых асоб.

Заслужаны дзеяч культуры Беларусі, паэт-перакладчык Язэп Семяжон (1914–1990) удзяляў значнае месца ў сваёй творчай дзейнасці пытанням, звязаным з вуснай народнай творчасцю, абрадавымі і спеўнымі традыцыямі і прадэманстраваў на сваім прыкладзе адметныя падыходы да іх вывучэння і папулярызацыі.

Асаблівую ўвагу пісьменнік звяртаў на ўнікальнасць і разнастайнасць нацыянальнай нематэрыяльнай спадчыны. Пры гэтым ён спасылаўся на даследаванні, праведзеныя сусветна вядомымі фалькларыстамі, у прыватнасці, на меркаванні югаслаўскага вучонага, прафесара Д. Ёонтака, які адзначаў, што вуснапаэтычная творчасць беларускага народа з'яўляецца ўнікальнай для ўсяго славянскага свету.

Цікавае да народнай песні ўзнікла ў пісьменніка яшчэ ў дзяцінстве. Яго маці была вядомай мясцовай пявунняй і прывіла любоў сыну да спеваў на ўсё жыццё. Як даследчык Я. Семяжон прысвяціў вывучэнню беларускай народнай песні некалькі артыкулаў – «Родная песня», «А як выйшла ў людзі!», «Неадступная родная песня» і інш.

Пісьменнік вывучаў адметнасць беларускай народнай песні як мастацкай з'явы, займаўся даследаваннем шляхоў яе трансляцыі, у тым ліку па-за межамі Беларусі. У артыкуле «А як выйшла ў людзі!» [1] ён прасачыў развіццё беларускай народнай песні ў 1920-я гг. і яе папулярызацыю па-за межамі Беларусі. Паводле яго меркавання, выключна важнымі ў працэсе трансляцыі народнай песні з'яўляліся яе аўтэнтычны характар і

адметны акампанемент, які суправаджаў гучанне песні ў канцэртных залах па-за межамі краіны. Я. Семяжон таксама казаў пра значнасць ролі выканаўцаў беларускай народнай песні ў яе адкрыцці і папулярызацыі ў міжнародным фармаце. Найбольш яркімі і запамінальнымі ў гэтым кантэксце ён называў выступленні Л. Александроўскай і М. Забэйдзі-Суміцкага. Пісьменнік акцэнтаваў увагу на высокай паспяховасці вынікаў азнаямлення замежнай прафесійнай публікі з народным рэпертуарам беларускіх спевакоў у 1920–1930-я гг.

Як перакладчык Я. Семяжон адзначыў адметны факт – услед за канцэртным адкрыццём беларускай песні пачалося яе актыўнае ўзнаўленне ў перакладах на шматлікія мовы свету – дацкую, шведскую, нарвежскую, нямецкую, англійскую і італьянскую мовы, што таксама аказала значны ўплыў на папулярызацыю твораў. Дзякуючы частым публікацыям гэтых перакладаў у зборніках, перыядычных выданнях, падручніках і хрэстаматых для студэнтаў музычных навучальных устаноў беларуская песня атрымала шырокую вядомасць у Чэхаславакіі і Польшчы, Югаславіі і Балгарыі.

Язэп Семяжон уважліва прасачыў няпросты шлях знаёмства з беларускай песняй у свеце, што адбываўся ў пазнейшы час – у 1950–1960-я гг., калі працяглы перыяд (у сувязі з вайной і першымі пасляваеннымі гадамі) беларускія творчыя калектывы і выканаўцы не з’яўляліся на міжнароднай сцэне. Да таго ж замежны глядач і аматар музыкі змяніўся: той, хто помніў беларускую народную песню і танец па канцэртах 1920–1930-х гг., у тэатр і на канцэрты не ішоў, а малады глядач беларусаў ніколі не чуў. Тым не менш новая хваля адкрыцця беларускай народнай песні, як вызначыў пісьменнік, была таксама менш адметнай, і яе поспех звязваўся не толькі з выступленнямі вядомых прафесійных калектываў (напрыклад, гастрольныя паездкі народнага хору пад кіраўніцтвам Г. Цітовіча), але і з маладымі выканаўцамі народнай песні, у тым ліку студэнцкай моладдзю.

Малавядомым з’яўляецца і той факт, што паэт-перакладчык Я. Семяжон быў збіральнікам народных песень, выяўляў і запісваў фальклорныя матэрыялы на Смалёўшчыне і Чэрвеньшчыне і выступаў як сапраўдны знаўца народнай творчасці, змяшчаючы ў друку вядомыя яму варыянты народных песень, прыказкі і прымаўкі.

Як збіральнік фальклору пісьменнік разумеў, што пераняць спадчыну ад носьбітаў – адна з галоўных задач па захаванні нематэрыяльнай культурнай спадчыны. У артыкуле «Неадступная родная песня» [2], апісваючы салдацкі фальклор, ён з глыбокім шкадаваннем пісаў аб ужо страчаных здабытках і неабходнасці аператыўнага вырашэння пытання збору матэрыялаў ад непасрэдных носьбітаў – сямідзесяці, васьмідзесяцігадовых былых салдат.

Сярод унікальных, не апублікаваных на сённяшні дзень матэрыялаў Я. Семяжона, якія захоўваюцца ў хатнім архіве, – рукапіс яго артыкула «Пойдзем, братцы, у кругавую!», прысвечанага вядомаму пастаноўшчыку беларускіх народных танцаў, балетмайстру К. А. Алексютовічу. Найбольш каштоўным у гэтых матэрыялах падаецца апісанне пісьменнікам збіральніцкай дзейнасці і працы з носьбітамі нематэрыяльнай культурнай спадчыны, што праводзіў К. Алексютовіч яшчэ напачатку сваёй творчай дзейнасці. Па ўспамінах бацькі пісьменніка, які ведаў яго асабіста як земляка, «Костусь Аляксюта не прапускаў, бывала, ніводнага зімовага фэсту і кірмашу ў навакольных вёсках і мястэчках, як ён на такіх народных святах трапляў на вячоркі і ігрышчы і, сам не ахвочы да скокаў і танцаў, прагавіта сачыў за кожным рухам і кожнай фігурай у такіх танцах, а потым, у летні час, паставіўшы статак на паўдзённы “станок” на паляне сярод бору, сам-насам, каб ніхто не бачыў, паўтараў тыя рухі і фігуры, нібы засвойваў і завучваў іх на будучае»*.

Даследчык Я. Семяжон, які, дарэчы, таксама добра ведаў народныя танцы, апісаў у згаданых матэрыялах абрадавыя карагоды, распаўсюджаныя на яго радзіме, і выказаў меркаванне, што менавіта яны сталі той асновай, якая сфарміравала рэпертуар і сцэнічнае афармленне пастановак, здзейсненых К. Алексютовічам у далейшай прафесійнай творчасці.

Пісьменнік адзначаў, што ў часы яго маладосці ў народзе шырока бытавалі абрадавыя вяснянкі і дзявочыя карагоды, згадваў карагоды, якія вадзілі дзяўчаты на веснавое рэлігійнае свята – у дзень Юр’я. Паводле яго меркавання, пастух Костусь

* *Семяжон Я.* Пойдзем, братцы, у кругавую!: рукапіс // Хатні архіў Н. І. Семяжонавай.

Аляксюта заўсёды меў магчымасць наглядаць за такімі карагодамі ў натуры, бо іх звычайна вадзілі дзяўчаты ў дубровах, каля лугоў альбо выганаў, дзе пасвіўся статак. Вельмі падобна да аўтэнтчных мясцовых карагодаў выглядаў, паводле сведчання Я. Семяжона, непараўнальны па характэве рухаў і паэтычнасці карагод у выкананні танцавальнай групы артыстаў Дзяржаўнага народнага ансамбля песні і танца БССР у пастаноўцы К. А. Алексютовіча ў канцы 1930–1940-х гг.

Пры гэтым Я. Семяжон выказаў смелае меркаванне, што згаданыя выступленні Дзяржаўнага народнага ансамбля песні і танца БССР у пастаноўцы К. Алексютовіча паклалі пачатак будучай сусветнай славе Дзяржаўнага акадэмічнага харэаграфічнага ансамбля «Бярозка», які ў пэўным сэнсе пераняў манеру выканання, выпрацаваную пастаноўшчыкам на аснове вывучэння беларускай карагоднай традыцыі: «Такі ж веснавы дзявочы карагод, паўтораны праз шмат гадоў пазней славытымі танцоркамі “Бярозкі”, здзівіць і зачаруе, без перабольшання скажам, амаль увесь свет, але тыя з нас, хто помніў “Хмель лугамі” і “Пайшоў Ясь наш на лужок” яшчэ перад вайной у Ансамблі песні і танца БССР, заўсёды будуць дзякаваць і аддадуць лаўровую галінку першынства К. А. Алексютовічу і беларускаму кампазітару Н. Ф. Сакалоўскаму» [3].

Язэп Семяжон прапанаваў гіпотэзу рэканструкцыі К. А. Алексютовічам забытага народнага танца, якую ён стварыў на аснове ўспамінаў бацькі. Пісьменнік адзначаў, што ў значнай ступені радок старадаўняй беларускай песні «Годзе піці медавую / Пойдзем, братцы, у кругавую» падштурхнуў К. Алексютовіча на пошукі забытага народнага танца або, па крайняй меры, адной з яго галоўных фігур, якая называлася «кругавой».

Бацька пісьменніка расказваў, што К. Алексютовіч прайшоў усю глухамань лясной Ігуменшчыны (цяпер Чэрвеншчыны), абышоў вёскі былых раскольнікаў-старавераў каля Клінка і Градзянкі і па крупінках – на адной вячорцы зачын, на другой – самую «кругавую» сабраў і адрадзіў амаль знікшы самабытны танец. Пры гэтым, паводле ўспамінаў тых, хто знаў у маладосці будучага балетмайстра і харэографа, яго цікавіла аўтэнтчная адметнасць гэтага беларускага народнага танца, а таксама яго блізкасць да вядомага балгарскага «Кола», румынскай «Пярыніцы», гуцульскіх «Каламыйкаў».

Такім чынам, даследаванне матэрыялаў Я. Семяжона, прысвечаных нематэрыяльнай культурнай спадчыне (артыкулаў «Родная песня», «А як выйшла ў людзі!», «Неадступная родная песня», неапублікаваных рукапісных матэрыялаў з хатняга архіва), сведчыць аб выключнай ролі, якую пісьменнік надаваў збору, вывучэнню і папулярызацыі вуснай народнай творчасці, беларускай народнай песні, беларускага народнага танца і інш.

Пры гэтым адметная пазіцыя пісьменніка ў адносінах да беларускага фальклору ў значнай ступені паўплывала на працоўку прынцыпаў яго работы як перакладчыка твораў мастацкай літаратуры. Веданне беларускага фальклору, пільная ўвага да выяўлення і трансляцыі нематэрыяльнай культурнай спадчыны, адметная ўласная даследчая і збіральніцкая работа аказалі несумненны ўплыў на своеасаблівасць створаных ім перакладаў. Яго ўзнаўленні вылучаюцца эмацыянальнасцю, вобразнасцю і афарыстычнасцю выказаў, створаных на народнай аснове, маляўнічасцю апісання абрадавых дзей, яскравым выяўленнем народна-паэтычнай вобразнасці.

Сведчаннем таму з'яўляюцца вядомыя нам пераклады эпіграм і эпітафій Дж. Байрана, славурых паэм «Песня пра зубра» М. Гусоўскага, «Пан Тадэвуш» А. Міцкевіча. Так, напрыклад, многія ўзноўленыя ім творы Р. Бёрнса ўяўляюць сабой песні – народныя альбо створаныя па матывах народных: «Джон Ячмень», «Заклік Бруса», «Сумлены фермер», «Канец лета», «Перад разлукай», «Песня бедняка», «Жонка Нэнсі», «Жонка вугальшчыка», «За дружбу!», «Скарга бітага мужа» і інш. Язэп Семяжон з веданнем справы перадаў падчас перакладу натуральнасць, прастату і арыгінальнасць бёрнсавых песень, характэрныя для іх народнапесенныя паўторы, варыяцыі (развіццё), адметнасці дыялектнага гучання.

1. Семяжон, Я. А як выйшла ў людзі! / Я. Семяжон // Полымя. – 1969. – № 1. – С. 196–216.

2. Семяжон, Я. Неадступная родная песня / Я. Семяжон // Полымя. – 1961. – № 4. – С. 176–178.